

DAVLAT KREDITI HAMDA DAVLAT QARZLARINING MOHIYATI VA KO'RSATKICHLAR DINAMIKASI TAHLILI

TDIU, MMT-76 guruh talabasi

Uralov Shoxijaxon

Ilmiy rahbar: dots. Umirov Abdisolom

Annotatsiya: ushbu maqolada O'zbekistonning davlat qarzlari, shuningdek qarzlarning kelib chiqishi va iqtisodiyotda qarzlarning o'rni haqida fikr bildirilgan. Qolaversa bugungi kunda qarzlarning dinamikasini tahlil qilish orqali davlat byudjeti ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: davlat qarzi, davlat krediti, ichki qarz, tashqi qarz, YaIM, qarz limiti.

Xalqaro mezonlarga ko'ra, hozirda O'zbekiston Respublikasining davlat qarzi "mo'tadil" darajada bo'lsada, O'zbekistonning suveren kredit reytinglari barqarorligini hamda davlat qarzining xavfsiz darajada bo'lishini kafolatli ta'minlash mexanizmlarini yaratish bugungi kun talabi bo'lmoqda. Bunda, davlat qarzining yillik limitlarini belgilash, davlat qarzi hisobidan moliyalashtiriladigan loyihalarni tanlab olishda ustuvor yo'nalishlarni belgilash, ularning amalga oshirilishini tizimli monitoring qilish va loyihalar natijalarini baholashning shaffof va samarali mexanizmlarini joriy etish ustuvor vazifa hisoblanadi. Xalqaro andozalar asosida davlat qarzini boshqarish tizimini takomillashtirish, davlat qarzini makroiqtisodiy barqarorlik uchun xavfsiz darajada saqlab turish hamda jalb qilinayotgan qarzlardan samarali foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqishni ta'minlash bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir.

Davlat krediti hokimiyat va boshqaruv organlari orqali, bir tomondan, davlat va ikkinchi tomondan, jismoniy va yuridik shaxslar o'rtasida vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlar majmuidan iborat bo'lib, unda davlat qarz oluvchi, kreditor (qarz beruvchi) va kafil sifatlarida maydonga chiqadi. Bunday iqtisodiy (kredit) munosabatlar(i)ning mumtoz (klassik) shaklida davlat, odatda, mablag'larni qarz oluvchi bo'lib hisoblanadi. Davlat krediti iqtisodiy kategoriya sifatida ikki ko'rinishdagi – moliya va kredit – pul munosabatlarining o'rtasida joylashgan bo'lib, shunga mos ravishda, u ham moliyaga, ham kreditga tegishli bo'lgan xususiyatlarga egadir. Moliya tizimining alohida olingan bo'g'ini sifatida esa davlat krediti davlatning markazlashtirilgan pul fondlarini (byudjet va byudjetdan tashqari fondlarni) shakllantirish va ulardan foydalanish jarayoniga xizmat qiladi.

Davlat kreditini boshqarish jarayonida quyidagi vazifalarni yechish ko'zda tutiladi: – qarzdorning qarzi qiymatini minimallashtirish; – bozorni davlatning qarz

majburiyatlari bilan ortiqcha to'lib ketishiga va ular kursining keskin tebranishiga yo'l qo'ymaslik; – jalb qilingan mablag'lardan samarali foydalanish va ajratilgan kreditlarning maqsadli foydalanilishi ustidan nazoratni amalga oshirish; – kreditlarning o'z vaqtida qaytrilishini ta'minlash; – moliyaviy siyosat bilan aniqlangan vazifalarni maksimal yechish. Davlat kreditini boshqarishni boshqaruv organlari, moliya va kredit institutlari amalga oshiradi. Uni tezkor boshqarish esa mamlakat hukumatining rahbarligi ostida Moliya vazirligining Markaziy bank bilan hamkorligida ta'minlanadi.

Davlat tomonidan qarziy faoliyatning amalga oshirilishi natijasida davlat qarzi vujudga keladi. Jismoniy va yuridik shaxslar, xorijiy davlatlar, xalqaro tashkilotlar va xalqaro huquqning boshqa subyektlari oldida vujudga kelgan hukumatning qarziy majburiyatlariga davlat qarzi deyiladi. O'zbekiston Respublikasining "Byudjet tizimi to'g'risida"gi qonunida davlat qarziga "davlat qarzi – davlat tomonidan ichki mablag'ni va xorijdan mablag' jalb qilish natijasida vujudga kelgan O'zbekiston Respublikasi majburiyatlarining yig'indisi"dir deb, ta'rif berilgan. Joylashtirilish joyiga qarab davlatning qarzlari ikkiga bo'linadi:

- davlat ichki qarzlari;
- davlatning tashqi qarzlari.

Davlat tomonidan ichki mablag'larni jalb qilish natijasida vujudga kelgan O'zbekiston Respublikasi majburiyatlarining yig'indisiga davlat ichki qarzlari deyiladi. Davlat tashqi qarzlari deyilganda esa davlat tomonidan xorijdan mablag' jalb qilish natijasida vujudga kelgan O'zbekiston Respublikasi majburiyatlarining yig'indisi tushuniladi. Bu qarzlar qarziy instrumentlari, joylashtirilish shartlari, kreditorlarining tarkibi va qarzning valyutasiga nisbatan bir-biridan farq qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 -2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi 60-sonli farmonining 21-maqсадining amalga oshirish mexanizmiga muvofiq: "...Xalqaro moliya institutlari bilan birgalikda kelgusi 5 yil uchun bir nechta ssenariyli makroiqtisodiy prognoz (makromodel)ni ishlab chiqish. Bunda:

- yalpi ichki mahsulotni 100mlrd AQSh dollariga yetkazish va aholi daromadlarining yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash;
- tarkibiy islohotlarni amalga oshirishda iqtisodiyotga ta'sirini baholash;
- iqtisodiy o'sish uchun zarur bo'lgan energiya manbalari bilan ta'minlash;
- tashqi bozorlardagi o'zgarishlarni prognozlashtirish va iqtisodiy o'sishga tashqi omillar ta'sirini yumshatish;
- hududlar va tarmoqlarning iqtisodiy o'sishdagi hissasini aniqlash orqali "o'sish nuqtalari"ni belgilash;–barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda tavsiyalar va asosiy makroiqtisodiy yo'nalishlar bo'yicha aniq choralar ishlab chiqish" kabi vazifalar belgilangan.

1-rasm. Davlat qarzlarning YaIMga nisbatan ulushi (foizda)

Davlat qarzini xavfsiz darajada saqlash va samarali boshqarish maqsadida Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan o'rtacha muddatli istiqbolda quyidagi choralar ko'rilishi ko'zda tutilgan:

- Davlat qarzi bo'yicha yillik limitlarni belgilash amaliyotini davom ettirish;
- milliy valyutada qarz mablag'larini jalb qilish orqali valyuta xatarlarini kamaytirish. Bunda, davlat g'aznachilik obligatsiyalarini chiqarishning cheklangan so'f hajmini 2024-yilda 25 trln so'm etib belgilash;
- eng maqbul xarajat va xatar ko'rsatkichlariga ega davlat qarzi portfelini shakllantirishga qaratilgan o'rtacha muddatli davr uchun davlat qarzini boshqarish strategiyani ishlab chiqish va tasdiqlatish uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritish;
- davlat qarzini to'lashning o'rtacha muddatini uzaytirish, shuningdek, davlat qarzini manbalar bo'yicha diversifikatsiya qilish;
- davlat g'aznachilik obligatsiyalari bozoriga xalqaro investorlarni keng jalb qilish jarayonini jadallashtirish;
- davlat qarzi bo'yicha xizmat ko'rsatish bilan bog'liq xatarlarning oldini olish, ularni bartaraf etish yoki kamaytirish;
- davlat qarziga oid ma'lumotlar ochiqligini ta'minlash.

Valyutalar	2023-yil 1-choragi		2023-yil 2-choragi		2023-yil 3-choragi		2023-yil 4-choragi	
	mln. doll. ekv.	jami davlat qarziga nisbatat %da	mln. doll. ekv.	jami davlat qarziga nisbatat %da	mln. doll. ekv.	jami davlat qarziga nisbatan %da	mln. doll. ekv.	jami davlat qarziga nisbatan %da
JAMI:	29 718	100%	31461	100%	31855	100%	34 925	100%
Davlat tashqi qarzi	25 993	87%	25 813	82%	26 154	82%	29 636	85%
AQSH dollari	19 694	66,3%	19 527	62,1%	19 495	61,2%	21 804	62%

2-rasm. Davlat qarzlarning choraklik ulushi

Ushbu rasmdan ko'rish mumkinki, 2023 yil holati bo'yicha choraklar taqsimoti davlat tashqi qarzlarning hajmini ifodalaydi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida davlat tashqi qarzi umuman davlat qarzi holati turli xalqaro reyting agentliklari tomonidan barqaror holatda ekanligi baholanib kelinayotgan bo'lsa-da, uning dinamik ko'rsatkichlari yildan yilga o'sib borayotgani hisobga olinib, mamlakat iqtisodiyoti uchun xavfsiz chegaradan (mamlakat yalpi ichki mahsulotigani nisbatan 60 foiz) o'tib ketmasligini ta'minlash muhim masalalardan hisoblanadi. Ammo, davlat tashqi qarzini qaytarish bilan bog'liq istiqboldagi murakkabliklarni bir necha holatlar bilan bog'lashimiz mumkin bo'ladi: - so'nggi yillarda mamlakatimizda YaIMga nisbatan davlat daromadlari (soliq yuki) pasayish tendensiyasiga ega bo'lmoqda; - tashqi qarzda davlatning ulushi yuqori darajada bo'lib kelayotgani; - savdo balansi salbiy qoldig'i bilan tashqi qarz oshishi parallel ravishdayuzaga kelmoqda. Olib borilgan tadqiqotimiz natijasida quyidagi xulosalarni shakllantirishga muvaffaq bo'ldik: Davlat tashqi qarzini boshqarish tizimining oqilona olib borilishi natijasida qarzning moliyaviy yukini teng taqsimlashga yoki iqtisodiy adolatga erishish mumkin; Davlat tashqi qarzining mamlakat iqtisodiyotiga ma'lum davlat dasturi va ijtimoiy vazifalarni bajarish uchun jalb etilishi joriy iste'molni ta'minlashi hamda kelajakda iqtisodiy o'sishga sharoit yaratib berishi mumkin. shu sababli ham davlat tashqi qarzini jalb etish mamlakat iqtisodiyoti uchun to'liq xavf deb qarash zamonaviy iqtisodiyotning bir bo'lagi bo'la olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida" gi O'RQ38 7-son yangi tahrirdagi qonuni.

2. "O'zbekiston Respublikasining Markaziy bank to'g'risida" O'RQ-582-son yangi tahrirdagi qonuni.

3. Pegkas P. (2018). The effect of government debt and other determinants on economic growth: The Greek experience. *Economies*, 6(1), 10.

4. Ataniyazov J.X. Xalqaro moliya munosabatlari. Darslik.–T.: "Iqtisod-moliya", 2020-y. 612-b.

5. Jumaniyazov, I. T., & Islomov, A. (2023). O 'RTA MUDDATLI DAVR UCHUN FISKAL STRATEGIYANI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI. *PEDAGOGS* jurnali, 35(4), 121-127.

6. Shernayev A.A., Komolov O.S.. Davlat qarzlari boshqarish. Darslik. – T.: "Iqtisod-moliya" 2019-y. 308-b.

7. Malikov T.S., Vahobov D.R. Moliya. O'quv qo'llanma. T.: "Iqtisod-moliya", 2012-y. 660-b.

8. Jumaniyazov, I., & Vohidova, R. (2023). Davlat byudjeti mablag'laridan foydalanishda moliyaviy nazoratni kuchaytirish yo'llari. *Science and Education*, 4(6), 881–887. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/6100>

9. Alekseyevna K.L., Sergeevich B.A. Iqtisodiyot, moliya-kredit munosabatlarining rivojlanishining hozirgi zamon muammolari. Darslik. - NIU "BelGU", 2021-y. 130-b.

10. Jumaniyazov, I., & To'laganova, F. (2023). Aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ moliya strategiyasini rivojlantirishda xorij tajribasi. *Science and Education*, 4(6), 836–847. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/6095>

11. Dilmurod o'g'li, Fayzullayev Abdusamad, and Rahimova Nozimaxon Jahongirovna. "O'ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHI VA ATROF-MUHITGA TA'SIRI." *International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING 5.1* (2024): 19-23.

12. Vohidjonovich, Boltayev Nodirbek, and Rahimova Nozimaxon Jahongirovna. "RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA KAMBAG'ALLIK MUAMMOSI." *ILM-FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI 2.1* (2024): 20-21.